

روستا و توسعه، سال ۲۳، شماره ۹۱، پاییز ۱۳۹۹

DOI: 10.30490/RVT.2020.305111.1107

روستایستی پایا در شهرستان تربت حیدریه

معصومه میرزایی^۱، مهدی کلاهی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱/۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱/۳۱

چکیده

شاید در نگاه نخست، زندگی در روستا بسیار دلپذیر و رؤیایی باشد؛ اما امروزه، عواملی همچون فقر، بیکاری، خشکسالی، کم‌آبی و راندمان پایین کشاورزی زندگی در روستا را دشوار کرده است. با وجود این شرایط سخت و نابه‌سامانی‌های زندگی روستایی، هنوز هم شماری چشمگیر از مردم در روستا مانده‌اند و مهاجرت نمی‌کنند. پژوهش حاضر، با هدف بررسی عوامل تأثیرگذار بر ماندگاری و پایداری مردم در روستا، به دنبال پاسخ به این پرسش است که «چرا هنوز بسیاری از مردم در روستا مانده‌اند؟». جامعه آماری تحقیق شامل خانوارهای

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۲- نویسنده مسئول و استادیار دانشکده منابع طبیعی و محیط زیست، پژوهشکده آب و محیط زیست، دانشگاه فردوسی

مشهد، مشهد، ایران

(MahdiKolahi@um.ac.ir)

روستایی دهستان بایگ شهرستان تربت حیدریه بود که از آن میان، به کمک رابطه کوکران، ۱۸۸ خانوار به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و نظام‌مند تصادفی انتخاب شدند و با پرسشنامه مورد آماربرداری قرار گرفتند. متغیرهای تحقیق شامل انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی، رفاهی، اقتصادی و نیز ویژگی‌های فردی بود. نتایج مطالعه نشان داد که ترکیبی از چهار عامل مهم اقتصادی، فرهنگی، طبیعی و فردی در ماندگاری مردم در روستا مؤثر است و از آن میان، کمبود بنیه اقتصادی بیشترین تأثیر را در ماندگاری و عدم مهاجرت روستاییان دارد. به هر حال، اگر به ظرفیت‌سازی، توانمندسازی و تسهیل‌گری اجتماعی با مشارکت خود روستاییان روی نیاوریم، این شرایط شکننده اجتماعی - محیطی همواره می‌تواند تصمیمات روستازیستی را تغییر دهد.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت، روستاگرایی، روستازیستی اقتصادی، شهرنشینی، بایگ (دهستان)، تربت حیدریه (شهرستان).

مقدمه

روستا به‌عنوان یک واحد همگن طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی نقش مهمی در پویایی اقتصاد کشور دارد. از این‌رو، شناخت دقیق مسائل مربوط به روستاهای ایران از اهمیت ویژه برخوردار است، چراکه ریشه تمامی مشکلات و مسائل عقب‌ماندگی مثل فقر گسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت و بیکاری در حال افزایش در مناطق روستایی قرار دارد (Najjarzadeh et al., 2017). یکی از مسائل مهم امروز در بیشتر کشورها و به‌ویژه ایران عدم ماندگاری و پایداری مردم در روستاهاست.

اکبرپور و همکاران (Akbarpour et al., 2015)، با معرفی پایدارسازی کیفیت زندگی روستاییان شامل دستیابی به برابری و حفظ تنوع فرهنگی، افزایش حس جمعی و شهروندی، دستیابی به کیفیت زندگی و بهتر کردن آن و هر نوع تغییر در فعالیت‌های اقتصادی که موجب

ارتقا و بهبود کیفیت زندگی شود، در قالب یکی از راه‌های ماندگاری جمعیت در روستاها، توسعه کارآفرینی و نیز رویکرد مشارکتی به برنامه‌های توسعه روستایی را عاملی برای تقویت روحیه و بالا بردن انگیزه در روستاییان می‌دانند. در همین راستا، رستمعلی‌زاده و قاسمی ارداهایی (Rostamalizadeh and Ghasemi Ardahae, 2017) کیفیت زندگی، وابستگی به مکان و هویت مکانی را از عوامل تأثیرگذار در ماندگاری جوانان روستایی معرفی و بیان کردند که ویژگی‌ها و شرایط جوانان روستایی چون وضعیت شغلی، سطح تحصیلات، سطح درآمد، وضعیت تأهل، وضعیت مسکن، داشتن اعضای مهاجر در خانواده و شهرستان محل سکونت از عوامل مؤثر در وضعیت ترک یا ماندگاری آنها به‌شمار می‌روند. از سوی دیگر، علوی‌زاده و میرلطفی (Alavizadeh and Mirlotfi, 2013) نتیجه گرفتند که مشکلات اقتصادی حاکم بر فضاهای روستایی یکی از دلایل مهم مهاجرت و عدم ماندگاری روستاییان است؛ همچنین، بر این باورند که خانوارهای شاغل در بخش غیرزراعی نسبت به سایر خانوارها، درآمد بالاتر، کیفیت زندگی مطلوب‌تر و رضایت بیشتر از زندگی و در نتیجه، تمایل به ماندگاری بالاتری در روستا دارند. همچنین، به باور بندانی و همکاران (Bandani et al., 2016)، عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و به‌ویژه عوامل محیطی از عوامل مهم و تأثیرگذار در مهاجرت‌های روستا-شهری به‌شمار می‌روند و با افزایش سن، درصد ماندگاری کاهش می‌یابد.

محمدرضایی و همکاران (Mohammad-Rezaei et al., 2013)، با معرفی انگیزه به‌عنوان عامل تحریک‌کننده رفتار که نقشی چشمگیر در ماندگاری و یا تصمیم به ترک روستا از سوی ساکنان مناطق روستایی دارد، به بررسی چهار عامل انگیزشی زیستی، هویتی، رفاهی و کمال‌گرا پرداختند و نتیجه گرفتند که عواملی نظیر عضویت در تشکل‌ها، دسترسی به رسانه و تعداد خانوار نقشی در انگیزه ماندن در روستا ندارند؛ اما متغیرهای سن، وضعیت اقتصادی و نوع زمین بر انگیزه ماندن در روستا مؤثرند. طبق نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده، انگیزه یکی از عوامل اصلی مهاجرت یا سکونت روستایی است (Heidari et al., 2018). در همین راستا، یزدان‌پناه و همکاران (Yazdanpanah et al., 2017) نشان دادند که متغیرهای تصویر روستا، نگرش،

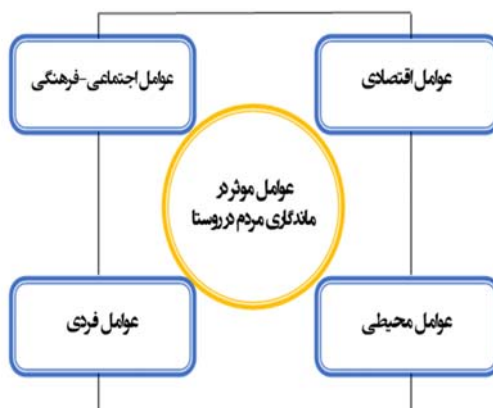
هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک شده و سپس، متغیرهای ارزش درک شده و احساس تعلق مهم ترین دلایل تغییرات رضایت مندی از سکونت روستایی را تبیین می کنند. همچنین، قاسمی اردهایی و همکاران (Ghasemi Ardahaee et al., 2017) نشان دادند که جوانان روستایی به ماندن در موقعیت های روستایی چندان تمایل ندارند؛ و عوامل فردی همچون سن، وضعیت تأهل، تحصیلات، ارتباط با خویشاوندان در شهر و نیز وضع اشتغال و نوع مهارت شغلی در نگهداشت جوانان در روستا مؤثرند. افزون بر این، در افرادی که سرمایه انسانی بالاتری دارند و در عین حال، بیکارند و از مهارت های فنی و ساختمانی و غیر کشاورزی برخوردارند، تمایل به ماندگاری در روستاها کمتر است. از سوی دیگر، جمعیت زیاد در روستا و وجود امکانات و تسهیلات رفاهی بیشتر در روستا به عنوان عوامل زیرساختی در کاهش تمایل جوانان به ترک روستا مؤثرند. همچنین، زندگی آسوده در روستا، رضایت از زندگی و داشتن اراضی کشاورزی باعث ماندگاری جمعیت بزرگسال در روستاها می شوند و همین طور، افزایش سن، از دست رفتن فرصت مهاجرت، احتمال بیکاری در شهر، نگرانی از تأمین معاش در شهر و هزینه بالای زندگی در شهر نیز به عنوان موانع مهاجرت بزرگسالان ذکر شده اند (Firooznia, 2017). در نتیجه، طبق نتایج مطالعه ردلین و همکاران (Redlin et al., 2010)، ترکیبی گسترده از عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برای تداوم جامعه در مناطق روستایی ضروری است.

بر پایه آنچه گفته شد، یکی از مسائل مهم پیش روی بسیاری از کشورهای توسعه یافته و توسعه نیافته و از آن جمله ایران «مهاجرت» است. این پدیده در تمام جوامع اعم از توسعه یافته و توسعه نیافته وجود دارد. امروزه، کمتر جامعه ای را می توان یافت که جمعیت آن بی تحرک باشد. از بارزترین نمونه های مهاجرت، مهاجرت روستا-شهر است که از دیرینه ترین و پایدارترین پدیده های تاریخ و تمدن بشری بوده و پس از انقلاب صنعتی و در عصر نوین، بسیار گسترش یافته است (Sharifi and Zare, 2018). تاکنون مطالعاتی گسترده در زمینه مهاجرت های روستا-شهر انجام شده، اما در زمینه عوامل مؤثر بر ماندگاری و پایداری جوامع

روستایی کمتر مطالعه‌ای صورت گرفته است. از این رو، به دلیل اهمیت موضوع، پژوهش حاضر بر آن است که به بررسی عوامل مؤثر بر ماندگاری و پایداری در جوامع روستایی بپردازد.

چارچوب مفهومی

در تحقیق حاضر، منظور از «روستازیستی پایا» زیستن در روستا با تمام مسائل و مشکلات آن و تلاش برای آبادانی و توسعه روستا همگام با حفظ محیط طبیعی است. منظور از «پایا» همانا پویایی کنش‌های انفرادی و اجتماعی است که مقابل ایستایی به کار می‌رود. به هر حال، برای رسیدن به روستازیستی پایا، باید تمام جنبه‌های مؤثر بر آن در نظر گرفته شود (شکل ۱). جنبه‌های اقتصادی یکی از مهم‌ترین ابعاد روستازیستی پایاست که نقشی مهم در ماندگاری و یا عدم ماندگاری جوامع روستایی دارد. عوامل اقتصادی تقریباً در همه پژوهش‌های پیشین به عنوان مهم‌ترین یا یکی از عوامل مهم در مهاجرت و عدم مهاجرت روستاییان مطرح شده است (Ghasemi Ardahaee, 2006). از جمله عوامل اقتصادی تأثیرگذار در مهاجرت‌های روستایی، عدم وجود فرصت‌های شغلی جدید برای جوانان روستایی، بیکاری پنهان نیروی کار، عدم کفایت درآمد ظرفیت‌های شغلی موجود در بخش زراعی (Amini and Boroumand, 2015 Alavizadeh and Mirlotfi, 2013); شکاف درآمدی بین شهر و روستا (Obikwelu et al., 2017)، فقر جوامع روستایی (Esfandiari and Nabieian, 2018)، کمبود تسهیلات در روستا و بیکاری (Ghasemi Ardahaee, 2006) معرفی شده‌اند.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

جنبه‌های فرهنگی را می‌توان از نظر فراوانی، دومین علت تبیین‌کننده مهاجرت یا عدم مهاجرت روستاییان به شهرها دانست. معمولاً دسته‌بندی عوامل فرهنگی بسیار مشکل است. در ابعاد فرهنگی، عواملی همچون زندگی آسوده در روستا، تعلق خاطر برای حضور تمام بستگان و اقوام در روستا، وابستگی عاطفی به روستا و هم‌ولایتی‌ها و همچنین، ازدواج در روستا (Firooznia, 2017) از عوامل مؤثر در مهاجرت یا عدم مهاجرت روستاییان معرفی می‌شوند.

عوامل طبیعی به‌عنوان سومین مجموعه عوامل مهم در روستازیستی پایا مطرح است (Saadi et al., 2014). افزون بر این، معمولاً زمین، بزرگ‌ترین سرمایه کشاورز و عامل نگهدارنده او در روستا به‌شمار می‌رود. بررسی‌ها نشان می‌دهند که پنجاه درصد مهاجران روستایی کمبود زمین را عامل اصلی مهاجرت خود می‌دانند. در اکثر مناطق جغرافیایی کشورمان، زمین بدون آب همانند سرمایه بدون مصرف است. بنابراین، در ایران، نقش آب در فعالیت‌های کشاورزی می‌تواند حیاتی باشد و بر این اعتبار است که کمبود زمین و آب با هم بیش از هفتاد درصد علل طبیعی و کشاورزی مهاجرت روستا-شهر را دربر گرفته‌اند (Ghaffari Moghaddam and Sabouhi Sabouni, 2007). به دیگر سخن، عوامل طبیعی و کشاورزی بیشتر حول محور آب و خاک می‌چرخد. حق نسق (آب و خاک) در جوامع

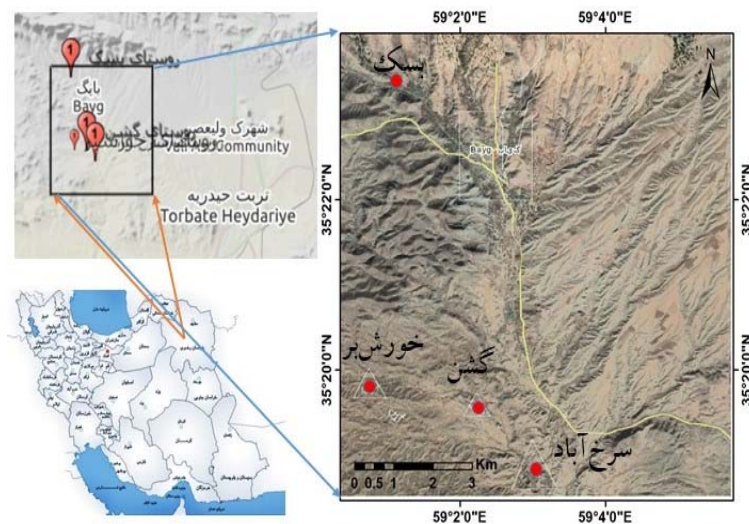
روستایی از لحاظ اجتماعی، اقتصادی و ... تعیین کننده است و نوسانات در این حق می تواند تغییراتی را در رفتار کشاورزان به وجود آورد (Keshavarz et al., 2013).

عوامل فردی چهارمین و آخرین مجموعه عوامل تأثیرگذار در روستازیستی پایدار به شمار می روند. سن افراد تأثیر زیادی در ماندگاری یا عدم ماندگاری آنها در روستا دارد. معمولاً افراد جوان تمایل بیشتری به مهاجرت دارند، که ممکن است برای دستیابی به آرزوها یا شغل و وضعیت درآمدی بهتر و یا حتی تحصیلات و رسیدن به روابط اجتماعی مطلوب باشد. تحصیلات افراد نیز تأثیر زیادی در مهاجرت آنها دارد. در اکثر روستاهای کشور، امکانات آموزشی مناسب فراهم نیست، به گونه ای که در بیشتر آنها، حداکثر تا مقطع راهنمایی امکان ادامه تحصیل وجود دارد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، از نظر نوع داده های جمع آوری و تحلیل شده، تحقیقی کمی و از لحاظ نوع برخورد با مسئله، مطالعه ای میدانی است. روش تحقیق، پیمایشی است و ابزار جمع آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بوده که در سال ۱۳۹۷، آماربرداری شده است. در مطالعه حاضر، از مدل مفهومی پژوهش (شکل ۱) که برآمده از بررسی مطالعات گذشته و اهداف پژوهش است، استفاده شد. در نتیجه، مفاهیم مهم و اصلی تحقیق عبارت اند از: انسجام اجتماعی (میزان روابط اجتماعی و تعامل های گروهی بر اساس ارزش های مشترک و منجسم)، اعتماد اجتماعی (انتظار افراد از رفتار دیگران در حین تعاملات اجتماعی)، جاذبه های طبیعی (یک ویژگی جغرافیایی طبیعی)، فرهنگی (تجلی کمال و تعالی در انسان و جامعه)، روستازیستی رفاهی (برخورداری از امکانات رفاهی)، روستازیستی اقتصادی (میزان درآمد از فعالیت های کشاورزی همچون زراعت، باغبانی و دامداری و همچنین، صنایع دستی کوچک، گردشگری، ...) و مشارکت اجتماعی (دست در دست هم گذاشتن برای انجام یک کار)، که برای هر کدام از این مفاهیم، چند گویه (در مجموع، چهل گویه، به جز سؤالات مربوط به ویژگی های فردی) در نظر گرفته شد.

جامعه آماری پژوهش شامل خانوارهای ساکن روستاهای توابع بخش بایگ شهرستان تربت حیدریه است (شکل ۲). این روستاها عبارت‌اند از: سرخ‌آباد (جمعیت ۲۲۶ نفر، ۱۱۴ خانوار)، گشن (جمعیت ۷۶ نفر، ۲۶ خانوار)، خورش‌بر (جمعیت ۳۱۶ نفر، ۱۱۳ خانوار) و بسک (جمعیت ۳۴۲ نفر، ۱۱۶ خانوار). طبق رابطه کوکران، تعداد ۱۸۸ خانوار به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و نظام‌مند تصادفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند و مورد پرسشگری قرار گرفتند. پرسشنامه‌های تکمیل‌شده، پس از بازبینی و بررسی دقت و صحت اطلاعات، با نرم‌افزار SPSS، پردازش و تجزیه و تحلیل آماری شدند. در بخش آمار توصیفی متغیرها، از آماره‌هایی همچون میانگین، میانه، مُد، انحراف معیار، بیشینه و کمینه و برای مقایسه میانگین‌های پارامترها، از آزمون‌های همبستگی و رگرسیون استفاده شد. برای سنجش پایایی پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ بهره گرفته شد، که میزان آن برای کل پارامترها ۰/۵۷ به‌دست آمد. همچنین، روایی پرسشنامه از طریق روایی محتوایی^۱ مورد سنجش قرار گرفت.

شکل ۲- نقشه منطقه مطالعاتی

1. content validity

نتایج و بحث

- نتایج تحلیل توصیفی

از نظر جنسیت پاسخ‌گویان، ۱۰۳ نفر (۵۵ درصد) مرد و ۸۵ نفر (۴۵ درصد) زن بودند. میانگین سن پاسخ‌گویان حدود ۴۵ سال بود. همچنین، بر اساس آمار به‌دست‌آمده، میانگین تعداد اعضای خانواده تقریباً چهار نفر، کمترین اعضا یک نفر و بیشترین آنها نه نفر بود طول دوره اقامت در روستا بین ۱۴ تا ۸۷ سال بیان شد. از نظر درآمد خانوار، ۱۸۰ نفر (۹۶ درصد) زیر یک میلیون تومان و هشت نفر (چهار درصد) بالای یک میلیون تومان در ماه درآمد داشتند. از نظر تحصیلی، ۳۸ نفر (۲۰ درصد) بی‌سواد بودند و سطح تحصیلات ۲۴ نفر (۱۳ درصد) نهضت سوادآموزی، ۳۷ نفر (۲۰ درصد) زیر دیپلم، پنجاه نفر (۲۷ درصد) دیپلم، هفت نفر (چهار درصد) فوق دیپلم، ۲۸ نفر (۱۵ درصد) کارشناسی و چهار نفر (دو درصد) کارشناسی ارشد و بالاتر بود. در نهایت، از نظر شغلی، سه نفر (دو درصد) در مراکز خصوصی و چهار نفر (دو درصد) در ادارات دولتی اشتغال داشتند، ۴۶ نفر (۲۴ درصد) دارای شغل آزاد بودند و همچنین، ۳۹ نفر (۲۱ درصد) محصل، چهل نفر (۲۱ درصد) کشاورز، ۲۱ نفر (۱۱ درصد) دامدار، ۲۲ نفر (۱۲ درصد) خانه‌دار و سیزده نفر (هفت درصد) بیکار بودند.

طبق جدول ۱، بیشتر پاسخ‌گویان (۶۲/۳ درصد) از انسجام اجتماعی بالا برخوردار بودند که نشان‌دهنده توزیع مناسب فرصت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی میان افراد جامعه مورد نظر است. این عامل خود موجب تقویت تمایلات و انتظاراتی می‌شود که اقشار متفاوت را به اعتماد، همکاری و مشارکت ترغیب می‌کند (Zobeiri and Moghari, 2014). بسیاری از افراد (۳۷/۳ درصد) بر این باورند که روستاهایشان فاقد جاذبه‌های طبیعی است و این مسئله ممکن است به دلیل خشکسالی‌ها و کم‌آبی‌های مستمر در آن مناطق باشد. پس، می‌توان گفت که عوامل طبیعی تا حدودی در عدم ماندگاری مردم در روستا تأثیرگذار بوده است. بسیاری از ساکنان روستا (۳۷/۱ درصد) امکانات رفاهی مناسب را دلیل ماندن خود در روستا می‌دانند و تعداد کمی از آنها (۲/۲ درصد) نیز دیدگاهی کاملاً مخالف این موضوع را بیان می‌کنند.

جدول ۱- توصیف مقادیر پارامترهای موجود بر حسب طیف لیکرت پنج گزینه‌ای

پارامترها	مقادیر (درصد)					انحراف معیار
	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
انسجام	۱/۳	۱۸/۰	۱۸/۱	۴۰/۷	۲۱/۶	۰/۳۸
اعتماد	۳/۳	۲۷/۷	۲۸/۵	۲۶/۲	۱۳/۱	۰/۲۶
طبیعی	۸/۸	۳۷/۳	۳۷/۱	۱۵/۶	۱/۱	۰/۴۴
فرهنگی	۴/۲	۳۶/۸	۳۰/۴	۱۷/۹	۱۰/۶	۰/۳۵
رفاهی	۲/۲	۱۲/۷	۲۱/۹	۳۷/۱	۲۵/۹	۰/۳۲
اقتصادی	۳۴/۸	۳۲/۴	۱۴/۵	۱۰/۱	۸/۱	۰/۳۶
مشارکت	۸۰/۹	۰	۱۶/۶	۰	۲/۹	۰/۲۲

ماخذ: یافته‌های پژوهش

این نکته نشان می‌دهد که روستاها از امکانات رفاهی خوبی برخوردارند و تا حدودی مانع مهاجرت روستائیان شده‌اند. اکثر افراد پاسخ‌گو (۳۴/۸ درصد) وضعیت اقتصادی خیلی ضعیف خود را دلیل ماندن در روستا می‌دانند و فقط (۸/۱ درصد) از آنها مخالف این موضوع بوده‌اند. در نهایت، مشارکت اجتماعی حدود (۸۰/۹ درصد) از پاسخ‌گویان خیلی ضعیفی بود و فقط (۲/۹ درصد) مشارکت اجتماعی بالا داشتند.

- نتایج آزمون همبستگی متغیرهای تحقیق در چارچوب مفهومی

به‌منظور بررسی رابطه بین متغیرهای تحقیق در چارچوب مفهومی سنجش ماندگاری در روستا، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد. جدول ۲ نشان‌دهنده رابطه همبستگی و معنی‌داری متغیرها با یکدیگر است.

جدول ۲- نتیجه آزمون همبستگی پیرسون

اندازه خانواده	سن	مشارکت اجتماعی	روستازیستی اقتصادی	روستازیستی رفاهی	فرهنگی	جاذبه‌های طبیعی	اعتماد اجتماعی	انسجام اجتماعی
							۱	۰/۰۰۰**
						۱	۰/۰۰۰*	۰/۰۰۰**
					۱	۰/۰۵۲	-۰/۰۸۶	-۰/۰۶۸
				۱	-۰/۰۹۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۰
			۱	۰/۰۸۶	۰/۰۰۰**	۰/۰۳۷	۰/۰۰۰	۰/۰۸۹
		۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۰
	۱	۰/۰۰۰**	۰/۰۲۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰*	-۰/۰۷۸	۰/۰۰۰	-۰/۰۱۵
۱	۰/۰۰۰**	۰/۰۲۱	۰/۰۳۱	-۰/۰۹۹	۰/۰۷۰	۰/۰۲۷	۰/۰۰۰	۰/۰۵۶
۰/۰۰۰**	۰/۰۰۰**	۰/۰۰۰**	۰/۰۳۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰*	-۰/۰۷۲	۰/۰۰۰	-۰/۰۱۷

* همبستگی در سطح معناداری بالای ۹۵ درصد ** همبستگی در سطح معناداری بالای ۹۹ درصد

ماخذ: یافته‌های پژوهش

- نتیجه برآورد رگرسیون عوامل مؤثر بر روستازیستی اقتصادی

برای تعیین اثر متغیرهای انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، فرهنگی، جاذبه‌های طبیعی، روستازیستی رفاهی، مدت اقامت، تحصیلات، سن، جنسیت، درآمد و شغل، از رگرسیون خطی به روش اینتر استفاده شد (جدول ۳). نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که متغیرهای روستازیستی رفاهی با ضریب ۰/۰۵۴، اعتماد اجتماعی با ضریب ۰/۰۵۱ و مدت اقامت با ضریب ۰/۰۲۵، به ترتیب، بالاترین تأثیر را روی متغیر روستازیستی اقتصادی دارند. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها برابر با ۰/۵۴۳ بوده، که نشان‌دهنده وجود همبستگی قوی بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق (روستازیستی اقتصادی) است. مقدار ضریب تعدیل شده (R^2_{adj}) برابر با ۰/۱۲۴ است و نشان می‌دهد که مجموعه

متغیرهای مستقل ۱۲/۴ درصد از واریانس متغیر روستازیستی اقتصادی را پیش‌بینی می‌کنند. با توجه به معنی‌داری مقدار آزمون ($F=19/088$) در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱، می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از دوازده متغیر وابسته (روستازیستی اقتصادی) مدل خوبی بوده و مجموعه متغیرهای مستقل قادرند تغییرات روستازیستی اقتصادی را تبیین کنند.

جدول ۳- نتیجه برآورد رگرسیون عوامل مؤثر بر روستازیستی اقتصادی

متغیر	ضریب Beta	آماره t	R Square	R Adjusted	آماره F	دوربین- واتسون	سطح معنیداری
انسجام اجتماعی	-۰/۰۱۵	-۰/۰۱۵					
اعتماد اجتماعی	۰/۰۷۰	۰/۰۵۱					
مشارکت فرهنگی	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰					
جاذبه‌های طبیعی	۰/۰۱۲	۰/۰۱۴					
روستازیستی رفاهی	۰/۰۴۵	۰/۰۵۴	۰/۵۴۳	۰/۱۲۴	۱۹/۰۸۸	۱/۰۰۰	۰/۰۵۲
مدت اقامت سن	۰/۰۰۰	۰/۰۲۵					
جنسیت	-۰/۰۰۳	-۰/۰۸۰					
تحصیلات	-۰/۰۳۲	۰/۰۰۰					
درآمد	-۰/۰۲۹	-۰/۰۱۶					
شغل	۰/۰۲۸	۰/۰۰۰					

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

همیشه این سؤال مطرح است که چرا و چگونه با همه ناملایمات محیطی و اجتماعی، باز هم برخی از روستاییان در روستاها مانده و مهاجرت نکرده‌اند؟ مسلماً برای پاسخ بدان، باید پیچیدگی‌های زیادی مورد توجه قرار گیرد، زیرا مجموعه‌ای از عوامل مأنوس و نامأنوس می‌توانند مؤثر افتند. در این بین، نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که انسان‌ها با یکدیگر متفاوت‌اند و بر مبنای شناخت و ادارکی که از محیط فردی و اجتماعی پیرامون دارند، تصمیم می‌گیرند که به زندگی در روستا ادامه دهند یا به سایر سکونت‌ها مهاجرت کنند. در نتیجه، عوامل فردی متأثر از محیط اجتماعی در این تصمیم بسیار سهیم‌اند.

با توجه به نتایج تحقیق حاضر در زمینه پارامترهای روستازیستی، مشخص شد که عوامل مختلف و از جمله چهار عامل اصلی اقتصادی، فرهنگی، محیطی و فردی بر این موضوع بیشتر مؤثرند و از آن میان، عوامل اقتصادی بیشترین فراوانی را از آن خود کرده و بیش از ۶۷ درصد از علل ماندگاری و بقای روستاییان را تبیین می‌کنند. به دیگر سخن، با توجه به نتایج تحلیل رگرسیون، می‌توان گفت که عامل اقتصادی بیشترین سهم را در تبیین گرایش به ماندگاری و پایداری جوامع روستایی در روستا دارد. وقتی فرد نتواند از نظر وضعیت اقتصادی، پاسخ‌گوی هزینه‌های شهری باشد، مجبور می‌شود تا در روستا بماند و مهاجرت نکند. در بین عوامل اقتصادی، وضعیت شغلی و درآمدی افراد بیش از بقیه در ماندگاری و عدم ماندگاری افراد تأثیرگذار بودند، که این موضوع با یافته‌های امینی و برومند (Amini and Boroumand, 2015) هم‌راستا است. از سوی دیگر، مطالعات انجام‌شده در کشورهای آسیایی نشان می‌دهد که هرچه توان تولیدی و درآمد روستاییان کمتر باشد، نرخ مهاجرت بیشتر است و در مقابل، روستاهایی که از توان تولیدی و درآمدی بالاتری برخوردار بودند، توانستند تعداد بیشتری از جمعیت خود را حفظ کنند (Firooznia, 2017). ولی در تحقیق حاضر، بیش از ۹۵ درصد مردم روستا دارای توان تولیدی و درآمدی پایین بودند و با این همه، نرخ مهاجرت در آنها پایین بود، زیرا به‌علت بنیه ضعیف اقتصادی، توان مقابله با هزینه‌های بالای شهری را نداشته‌اند.

به دیگر سخن، ماندگاری خانوارهای فاقد درآمد مناسب در روستا بیشتر از خانوارهایی است که درآمد بیشتری دارند. فیروزنیا (Firooznia, 2017) عوامل اقتصادی همچون درآمد مکفی در روستا، برخورداری از اراضی کشاورزی، برخورداری از شغل مناسب و مانند آن و موانعی چون نگرانی از عدم دستیابی به شغل مناسب در شهر و افزایش هزینه زندگی و نیز از دست دادن درآمد فعلی و همچنین، هزینه‌های بالای زندگی شهری را باعث ماندگاری جوامع روستایی معرفی کرده، که با نتایج تحقیق حاضر هم‌راستا است. با این همه، بر اساس نتایج تحقیق احمدی (Ahmadi, 2013)، نارضایتی از درآمد و شغل در روستا تأثیر زیادی در مهاجرت‌های گذشته روستاییان داشته است. نکته مهم این است که این موضوع عدم تجانس اجتماعی در روستاهای مختلف را گوشزد می‌کند (Kolahi, 2013; Kolahi, 2014; Kolahi, Moriya, et al., 2014; Kolahi, Sakai, et al., 2014; Kolahi et al., 2020). به هر حال، آنچه مشهود است، به علت وضعیت نامناسب مشاغل در شهرها، اگر ظرفیت‌سازی و توانمندسازی جوامع محلی و روستایی با رویکرد مشارکتی برنامه‌ریزی و اجرا شود، با دگرگونی نگرش‌های روستازیستی، روستاگزینی، و روستادوستی در قالب یک موضوع اجتماعی، برداشت‌های نادرست نسبت به سطح پایین کیفیت زندگی در روستا از نظر روان‌شناختی و جامعه‌شناختی تعدیل می‌شود.

همچنین، عوامل اجتماعی از علل مهم مهاجرت یا عدم مهاجرت روستا-شهر معرفی شده‌اند (Ghaffari Moghaddam and Sabouhi Sabouni, 2007). در این بین، عواملی همچون زندگی آسوده در روستا، حضور تمام بستگان و اقوام در روستا، وابستگی عاطفی به زادگاه، و ازدواج در روستا به عنوان عوامل تسهیل‌کننده روستاگزینی و همچنین، تبعیت از پدر و مادر یا همسر، سن زیاد، بی‌سوادی یا کم‌سوادی، فرار از خدمت سربازی، فقدان مهارت، بی‌کس و کار بودن در شهر، عدم علاقه به زندگی در شهر، شلوغی شهر، و ارزیابی منفی از مهاجرت‌های قبلی به عنوان عوامل اجبارکننده روستاگزینی به ویژه برای جمعیت بزرگسال شناخته شده‌اند (Firooznia, 2017). بر این اساس، تمایل به مهاجرت در زنان، جوانان و افراد

دارای تحصیلات بالاتر به گونه‌ای معنی‌دار بیش از مردان، میان‌سالان و سالخوردگان و افراد دارای تحصیلات پایین و یا افراد بی‌سواد است. به‌طور کلی، نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که اگر شرایط مهاجرت بسیاری از جوامع فراهم بود، روستا را ترک می‌کردند. از سوی دیگر، جمعیت در روستاهایی که به خدمات بهداشتی و امکانات رفاهی و زیربنایی (جاده، وسایل آمدوشد، ارتباطات، آب و برق) دسترسی داشته باشند، ماندگاری بیشتری دارند. در مقالات مختلف نیز بر این موضوع تأکید شده است (Amrevurayire and Ojeh, 2016).

به گفته بسیاری از پاسخ‌گویان پژوهش حاضر، در صورت داشتن آب و زمین کافی، آنها در روستاها خواهند ماند. پس، برخورداری از آب و زمین کافی را می‌توان یکی از عوامل مؤثر بر ماندگاری جمعیت در نواحی روستایی محسوب کرد (Khosrobeigi Bozchelouei and Tayyebnia, 2018). به هر حال، نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که متغیرهای وضعیت اشتغال، تحصیلات، نوع شغل، میزان درآمد ماهانه خانوار و طبقه اقتصادی خانواده از نظر خود پاسخ‌گویان در ماندگاری آنها در روستا نقش اساسی دارند. در همین زمینه، طبق نظریه سرمایه انسانی، افرادی که از منابع اجتماعی و اقتصادی بیشتری بهره‌مندند، بیشتر در صدد بهبود و تثبیت موقعیت خود برمی‌آیند. از این رو، بازنگری در قانون‌ها و مقررات مربوط به جامعه روستایی و همچنین، تنوع بخشی به تولید و بهبود زندگی روستاییان در حوزه‌هایی چون اشتغال و گذاران اوقات فراغت از رهگذر سیاست‌های اقتصادی و آموزش‌های اجتماعی پیشنهاد می‌شود.

منابع

1. Ahmadi, M. (2013). Investigating the impact of development-production activities on rural people's migration in Markazi (Central) province: Arak County. Rural Researches and Problems Center. (Persian)
2. Akbarpour, M., Motiei Langroudi, S.H., Rezvani, M.R. and Nourbakhsh, S.M. (2015). Explaining the suitable strategies to non-migrant population in rural settlements: a case study of Hashtroud County. *Journal of Rural Research*, 5(4): 893-910. (Persian)

3. Alavizadeh, A. and Mirlotfi, M. (2013). The role of non-farm economy in rural immobility in rural settlements: a case study of Semirrom Country. *Journal of Regional Planning*, 3(10): 71-82. (Persian)
4. Amini, A. and Boroumand, T. (2015). Sociological explanation of factors influencing the depopulation of rural areas (case study: Padena Sofla, Semirrom). *Journal of Applied Sociology*, 26(1): 137-154. (Persian)
5. Amrevurayire, E. and Ojeh, V. (2016). Consequences of rural-urban migration on the source region of Ughievwen Clan Delta State, Nigeria. *European Journal of Geography*, 7(3): 42-57.
6. Bandani, M., Mirlotfi, M., Alavizadeh, A., Kamanbaz, M. and Moeinzadeh, M. (2016). Analysis of persistent different age groups in villages exposed by sand (case study: Hirmand County, Sistan and Baluchestan province). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 11(36): 61-77. (Persian)
7. Esfandiari, S. and Nabieian, S. (2018). Investigating the impact of poverty on the migration from rural to urban areas in Iran. *Agricultural Economics and Development*, 26(101): 1-27. (Persian)
8. Firooznia, G. (2017). Factors affecting the survival of the adult population in Metropolitan rural areas, case study: Soleghan rural district, Tehran County. *Geographical Planning of Space*, 7(25): 55-72. (Persian)
9. Ghaffari Moghaddam, Z. and Sabouhi Sabouni, M. (2007). Investigation on factors affecting migration from village to city in Iran. Sixth Iranian Conference on Agricultural Economics, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad. (Persian)
10. Ghasemi Ardahaee, A. (2006). Investigating the causes of rural migration to cities in Iran by meta-analysis of academic theses (1980-2004). *Village and Development*, 9(1): 51-80. (Persian)
11. Ghasemi Ardahaee, A., Nobakht, R. and Rostami, N. (2017). Youth retention in rural areas, a prerequisite for sustainable rural entrepreneurship and employment. *Rural Development Strategies*, 4(2): 265-279. (Persian)
12. Heidari, A., Kolahi, M., Behraves, N., Ghorbanyoun, M., Ehsanmanesh, F., Hashemolhosseini, N. and Zanganeh, F. (2018). Youth and sustainable waste management: a SEM approach and extended theory of planned behavior. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 20(4): 2041-2053.
13. Keshavarz, M., Karami, E. and Lahsaeizadeh, A. (2013). Factors influencing the rural migrations resulting from drought: a case study in Fars province. *Village and Development*, 16(1): 113-127. (Persian)
14. Khosrobeigi Bozchelouei, R. and Tayyebnia, S.H. (2018). Youth migration, indeed, what's the problem? local communities and prospects for shaping

- rural settlements (case study: Khoy County, West Azerbaijan province). *Geography and Development Iranian Journal*, 15(49): 243-272. (Persian)
15. Kolahi, M. (2013). Synergisms for the intricate system of biodiversity and society in the conservation management of Iran. Kyoto University, Kyoto.
  16. Kolahi, M. (2014). Protected areas management and environmental sociology in Iran. Scholar's Press.
  17. Kolahi, M., Enteghamkesh, N. and Mahmoudmolaei Kermani, B. (2020). Analysis of effective sociological factors on environmental behaviors of citizens: case study of Shirvan. *Biannual Journal of Urban Ecology Researches*. (Persian)
  18. Kolahi, M., Moriya, K., Sakai, T., Khosrojerdi, E. and Etemad, V. (2014). Introduction of participatory conservation in Iran: case study of the rural communities' perspectives in Khojir National Park. *International Journal of Environmental Research*, 8(4): 913-930.
  19. Kolahi, M., Sakai, T., Moriya, K., Yoshikawa, M. and Esmaili, R. (2014). From paper parks to real conservations: case study of social capital in Iran's biodiversity conservation. *International Journal of Environmental Research*, 8(1): 101-114.
  20. Mohammad-Rezaei, M., Dariush, H. and Gholamhossein, Z. (2013). Investigation on rural motivation for staying in the village (case study: Qatroyeh village of Neyriz County). First National Conference on Agriculture and Sustainable Natural Resources, Tehran. (Persian)
  21. Najjarzadeh, M., Torabi, Z. and Malekan, A. (2017). Studying the impact of social capital on good governance and stability of rural communities, by the mediating role of cultural capital (case study: Godin village, Kangavar County). *Spatial Planning*, 7(3): 25-40. (Persian)
  22. Obikwelu, F.E., Ikegami, K. and Tsuruta, T. (2017). Factors of urban-rural migration and socio-economic condition of I-turn migrants in rural Japan. *Journal of Asian Rural Studies*, 1(1): 70-80.
  23. Redlin, M., Aguiar, G., Langelett, G. and Warmann, G. (2010). Why are you still out there? Persistence among deep rural communities in the Northern Plains. *Online Journal of Rural Research and Policy*, 5(5): 1-22.
  24. Rostamalizadeh, V. and Ghasemi Ardahaee, A. (2017). Stay or leave; migration challenges of rural youth. *Journal of Rural Research*, 8(2): 282-299. (Persian)
  25. Saadi, H., Bahrami, L. and Afsharkohan, J. (2014). Causes of rural people's migration in Hamadan province (case study: Malayer County, Jokar district). *Journal of Social Sciences*, 11(1): 53-73. (Persian)

26. Sharifi, A. and Zare, S.A. (2018). Investigation of factors affecting the rural people's tendency to urban migration: a case study of Garizat rural district in Yazd province of Iran. *Village and Development*, 21(2): 55-74. (Persian)
27. Yazdanpanah, M.U., Zobeidi, T. and Bakhtiari, Z. (2017). Determination of factors influencing intention to stay and reside in rural areas among rural students. *Journal of Research and Rural Planning*, 6(3): 105-117. (Persian)
28. Zobeiri, H. and Moghari, Z.K. (2014). Effect of social cohesion on economic development (cross-country study using panel data approach). *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 4(14): 39-62. (Persian)